

בדין גנב

א"י כל אב / מרכז הרב

לזכר ענף עבות מעץ אדיר שנתלש בתחילת גדולו,
שנוהר בממוץ חבירו כבמאכל אסורות. יהי זכרו ברוך.

א.

סנהדרין ע"ב א': אמר רב הבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור, מ"ט בדמים קנהנו. אמר רבא מסתברא מילתיה דרב בששיבר, אבל נטל לא, והאלקים אמר רב אפילו נטל. ופרש"י בד"ה מסתברא וז"ל: מסתברא מילתא דרב דפטור בששבר בין מעכשיו בין לאחר זמן דליתנהו, דתשלומין מדידיה לא מצינן לחוביה במקום מיתה, עכ"ל. וכן כתבו התוס' בד"ה מסתברא, בהמשך דבריהם, קמ"ל רב אפי' שבר אח"כ, ע"כ. וכן ברמב"ם פ"ג מהלכות גניבה הל' ב': או שגנב כיס בשבת והיה מגררו שהוציאו מרשות הבעלים שהיא רשות היחיד לרשות הרבים ואבדו שם הרי זה פטור מתשלומין, שאיסור שבת ואיסור גניבה והיזק באין כאחד, עכ"ל. וכתב המ"מ: ומש"כ רבינו או שגנב כיס בשבת והיה מגררו ואבדו שם, דמשמע דוקא אבדו הא אם היה בעין חייב להחזירו, כך מבואר בגמ' סנהדרין והלכתא בדשדינהו בנהרא, וי"מ שאמרו שאפילו השליכן לנהר אם היה הנהר רחוק מרשות הבעלים ולא פטרו אלא בשהיה סמוך לרשות בעלים מיד כשהוציאהו ולא עמד ברשותו כלל, וזהו דעת ר' מאיר, וכן היא שיטת הרמב"ן, ודבר רחוק הוא ודעת רש"י ז"ל כדעת רבינו ועיקר, עכ"ל. והרמב"ן במלחמות בסנהדרין שם תמה על זה דמאי שנא מגנב חפץ דמעיקרא שוויה זוזא ותברא או שתים בשעה ששויים ארבע משלם ארבע, והכא נמי נימא בששבר לאחר שיצא מהמחתרת יתחייב.

והנראה בזה בהקדם דברי קצות החושן רצ"א סק"א שהביא מהרמב"ן והריטב"א שהקשו, מ"ש גולן ונגב שמשלם כשעת הגניבה ולא כשעת האונס ואילו שואל משלם כשעת האונס והפשיעה, וז"ל הרמב"ן: וי"ל דשאני שואל דמשעת משיכה

מחייב במזונותיה ולא מחייב באונסין עד שעת שבירה ומיתה וברשותא דמרא למוכרה וק"ו להקדשו, אבל גזילה כיון דמשעת משיכה מחייב באונסין נפקא נמי מרשות בעלים להקדש לא מחייבין ליה באונסין אלא דשעת משיכה דגזילה כשעת שברה ומתה דשאיילה להא שעתה חייב עליה, עכ"ל. וכתב הקצות על זה דלפי הפוסקים דשמרין מתחייבים משעת משיכה דשליחין יתחייב דיוקרא וזולא דשעת משיכה, וא"כ איך כתב הרב המגיד בפשטות דשומרין משלם כשעת הפשיעה, כיון דדעת הרמב"ם פ"א משאלה דשומר מחייב מעידן משיכה.

והריטב"א תירץ וז"ל: דשואל לא קני כלל ולא אפקיה מרשות בעלים הלכך חיובו משעת האונס, אבל גזלן משעת גזילה אפקיה מרשות בעלים למכירה ולהקדשו, וכיון שכן על האי שעתא בעינן לחייבו כל היכא דלא עבד מעשה אחריני, ע"כ. ואף על זה תמה הקצות, למ"ד גזל ולא נתייאשו הבעלים יכול הבעלים להקדישו, מדוע משלם כשעת הגזילה ולא כשעת האונס? ונראה שאע"פ ששני נביאים אינם מתנבאים בסגנון אחד, לדבר אחד נתכוונו, דבכלל אבות נזיקין דר' חייא איתא גזלן, ז"א דגזלן מתחייב מצד שהפסיד לבעלים את החפץ, אלא שגילתה תורה שאע"פ שהחפץ נשאר של הבעלים, הואיל ויש לגזלן קנייני גזילה, כלומר, שפחתה בעלות הנגזל מהחפץ, וזהו המזיק שבגזלן (עיין בגליון הש"ס בבא מציעא ז' ע"א, שקנייני הגזלה שיש לגזלן הן המוציאים מרשות הנגזל את החפץ, לכן אינו יכול למוכרו ולהקדישו), וזהו שכתבו הרמב"ן והריטב"א דמשעת משיכה יצא מרשות הנגזל ואינו יכול להקדישו, שזה מראה שבעלות הנגזל פחתה ולכן שעת הגזלה היא ההיזק ומשלם כשעת הגזלה, משא"כ בשואל שהחפץ הוא של הבעלים, ורק האונס הוא המחייב (ואע"פ שמשעת משיכה איחייב, אינו מתחייב לשלם אלא כמה שהבעלים מפסידים, שהואיל והבהמה כל הזמן ברשותם, לא הפסידו רק כמה ששוה בשעת האונס, וה"ה ליוקרא), ודו"ק.

והנה הרא"ש ב"ק בהגזול קמא ס' ג' כתב בהמשך דבריו: וגם נראה דמשלם דמי פרה העומדת לילד ודמי רחל טעונה סמוך לגיזתה והכי מסתבר שהרי גזלה מעוברת וטעונה ואין כאן שינוי אלא הלידה והגיזה ועד שעת השינוי, ברשות הנגזל וברשותו השביחו ודמיא להא דאמר רבה גזל חביתא דחמרא, מעיקרא שוייה זוזא ולבסוף שוייה ארבע, תברא או שתייה משלם ארבע משום דברשות הנגזל אייקר, מיהו אינו משלם אלא כמו שהיו שוין בשעת הגזילה, דכל היכא דקנה גוף הגזילה בשינוי ואינו מחויב לשלם אלא דמים, חזרה השומא לשעת הגזלה וכו', ולא דמי לתברא או שתייה דהתם איבדה מן העולם דבאותה שעה

נעשה גזלן, אבל היכא דהגזילה בעולם אלא שנשתנית וקנה באותו שינוי, משלם כשעת הגזילה, ע"כ. ודברי הרא"ש צריכים ביאור, מדוע לא דמי לתברא או שתייה, דמה לי אבדה מהעולם או קנה בשינוי, הן הבעלים איבדו את החפץ בשני המקרים בשווה, אמנם לפי מה שהתבאר לעיל אפשר לומר שגזלן בשעת הגזילה הוא מתחייב מטעם שהוציא את החפץ מרשות הבעלים, דהיינו שיש לו קנייני גזילה בחפץ הגזול, כגון לקנותו בשינוי או ביאוש, שכתבו התוס' במרובה ס"ט א' ד"ה כל שלקטו וכו', שאפילו החפץ מונח ברשות הרבים קנאו מטעם קנייני גזילה, לכן כתב הרא"ש שמשלם כשעת הגזילה הואיל ובשעה הזאת הוא הזיק את הבעלים בזה שיש לו קנייני גזילה בחפצו, ואחר כך שעשה שינוי וקנאו והפסידו לגמרי, זהו תוצאה מקנייני הגזילה שיש לו בשעת הגזילה. ועדיין צ"ע.

משא"כ תברה או שתייה שהוא מאבד את החפץ לגמרי מהבעלים, בשעה ששווי עלה משלם כשעת השבירה שאף כעת הרי הוא מפסיד לבעלים. ואעפ"י זה יובן רש"י ותוס' והרמב"ם שהבא במחירת ונטל כלים ושרם לאחר שיצא מהמחירת פטור, ותמה עליהם הרמב"ן במ"ש מתברה או שתייה דמשלם ארבע אע"פ שבעת הגניבה היה החפץ שוה זוי, ונתבונן בתברה או שתייה שמשלם ארבע, אינו מטעם שהזיק את חפצו של הנגזל, וכן מוכח מהרא"ש שהבאנו לעיל שכתב בשינה את החפץ הגזול משלם כשעת הגניבה ולא כשעת השינוי ואע"פ שעל ידי השינוי הוא מפסיד לבעלים, והטעם לכך כבר נאמר, הואיל והוא חייב על החפץ הזה כבר, אין מקום לחייבו עוד הפעם [ולא דמי לשניים שהזיקו כאחת שמשלשים ביניהם, דהתם כל אחד הזיק וחל עליו חיוב, משא"כ הכא שכבר נתחייב על אותו החפץ, אין מקום לחיובו מטעם מזיק] (וזה שלא כדברי הקצות החושן בס' ל"ד, ועיין בנתיבות המשפט באותו סימן), ולכן בבא אחר ואכלו חייב, כדברי רב חסדא בריש הגזול בתרא, שעדיין לא התחייב האוכל כלל וראוי לחיובו אפילו מטעם מזיק, אלא היינו טעמא דתברה או שתייה דמשלם ארבע, שבאמת כל חיובו של גזלן הוא מטעם שהפסיד לבעלים את החפץ, וכפי שבארנו ההפסד הוא בבעלות ובשעה שהוא מעביר את החפץ מהעולם לגמרי זהו גמר הגניבה (דמטעם מזיק אינו מתחייב כפי שהתבאר, ולכן אי אפשר לחייבו מטעם גניבה חדשה שהרי כבר נתחייב על חפץ זה מטעם גנב, ממילא מוכרח שכלווי החפץ מהעולם זהו סוף הגניבה), ולפי שבעצם הגניבה עדיין היה לבעלים את החפץ, ובשעה ששבר את הגניבה שוויה כעת ארבע, הרי הפסיד לבעלים ארבע (וע"י גניבה), לפיכך משלם ארבע.

אמנם בבא במחלתה, שעל תחילת הגניבה הוא פטור דקלב"מ ממילא הוא פטור גם אם שיברו לאחר זמן שאינו מתחייב בנפשו, הואיל וזהו המשך הגניבה שהוא פטור עליה, ודו"ק. ואפשר שלזה כיוון היד רמה בסנהדרין (ואין להקשות שיתחייב מטעם מזיק הואיל ומטעם גנב הוא פטור, די"ל שבאמת חייב הוא לצאת ידי שמים ויש עליו חיוב, כמו שכתב רש"י ב"מ בהשוכר את הפועלים שהוא מחויב גמור אלא שאין כוח ביד להוציא מידו לכן אין לחייבו מטעם מזיק, ומטעם גנב הרי חייב לצאת ידי שמים).

ב.

וברמב"ם פ"א מה' גניבה הל' י"ד: גנב בהמה או כלי והיה שוה בשעת הגניבה ב' ובשעת העמדה בדין ארבעה, אם שחט או מכר או שבר הכלי או אבדו משלם תשלומי כפל או דו"ה כשעת העמדה בדין, ואם מתה הבהמה או אבד הכלי מאליו משלם תשלומי כפל כשעת הגניבה, ע"כ. ומדפסק הרמב"ם בנאבד מאליו שמשלם כפל כשעת הגניבה, אע"פ שפסק בתחילת הלכה זו שקרן כעין שגנב, תשלומי דו"ה כשעת העמדה בדין, ש"מ דסבירא ליה כר"ת (עי' תוס' ב"ק ס"ו א' ד"ה טלאים), שאין הכפל יכול להיות יותר מהקרן, וא"כ קשה, מדוע באבדו בידים משלם ארבעה כשעת האיבוד, הואיל ועל הגניבה הוא משלם שניים, והשניים הנותרים הוא משלם מטעם מזיק? ע"כ שהשבירה לאחר שגנב היא המשך הגניבה ונמצא משלם קרן ארבעה ויכול להיות כפל דו"ה, ארבעה, ווהי ראייה גדולה לנתיבות בס' ל"ד שלא כהקצות שם, ודו"ק.

ואחר כתבי זאת מצאתי און לי בדברי הרא"ש במרובה ס' ב' שכתב, מילתא דפשיטא הוא דאילו איתברה ממילא ע"כ משלם ארבע (אם בשעת הגניבה היתה שווה ארבע ובשעת השבירה זוו אחד), דבשעת שבירתה לאו מידי קעביר, ואפילו איתבר בפשיעה, דגולן לא מקבל עליו שמירתה ומשעת גזילה קמחייבת ליה וההיא שעתא שוויה ארבע, וכ"ש אי תברה או שתייה היה משלם (ארבע) דאם לא כן מצינו חוטא נשכר, עכ"ל. וקשה דלאיזה צורך כתב, דאל"כ מצינו חוטא נשכר, הן בשעת הגניבה התחייב ארבע, ומה שאחר מכן תברה או שתייה הרי זה מזיק, או גנב שנית, ואיך יפטר מהארבע שנתחייב בתחילה? אמנם לדברנו אתי שפיר, שבשעה שהגנב משבר או שותה את החבית, זהו סוף הגניבה והכל חשיב מעשה היוזק ארוך, נמצא שהבעלים הפסידו חפץ ששווה זוו, והיה מקום לומר שישלם זוו, לפיכך כתב הרא"ש "שלא יהא חוטא נשכר", ודו"ק ונבע"ה,